

بررسی مؤلفه‌های سنجش زیبایی در پیاده‌راه‌های شهری مطالعه موردی: پیاده‌راه ۱۷ شهریور

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۲/۲۱

چکیده: زیبایی و نحوه ادراک آن، از جمله مسائلی است که در عین دارا بودن معیارهایی ثابت، بسته به زمان و مکان، به گونه‌های متفاوتی ادراک می‌شود. مقاله حاضر به بررسی و ارزیابی مؤلفه‌های سنجش زیبایی در فضای شهری (پیاده‌راه) انجام شده است. در این راستا نخست نظریه‌ها در زمینه زیبایی‌شناسی و نحوه ادراک فضا، بررسی و مفاهیم و تعاریف اولیه زیبایی مرور شده است. سپس از طریق مطالعات میدانی و انجام مصاحبه با طیف متنوعی از استفاده‌کنندگان از فضا، معیارهای زیبایی-شناسی در نمونه موردی، مورد ارزیابی و سنجش قرار گرفته‌است. در نهایت نتایج تحقیق حاکی از آن است که دست‌یابی به کیفیت زیبایی در یک فضای شهری وابسته به مشارکت مردمی و بهره‌گیری از نظرات آنهاست و زیبایی بصری، لزوماً ارضا کننده نیازهای زیبایی‌شناسانه مردم نخواهد بود.

واژگان کلیدی: زیبایی‌شناسی، مشارکت مردمی، پیاده‌راه ۱۷ شهریور.

Examining the Components of the Aesthetics Assessment of Urban Pedestrian Roads, the case of Hefdah-E-Shahrivar Street, Tehran, Iran

Sina Razzaghi-Asl¹, Golshan Khallaghi² and Sara Shahbazi²

- 1- Assistant Professor of Urban design, Faculty of Architecture and Urbanism, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran.
- 2- Master student of Urban Design, Faculty of Architecture and Urbanism, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran.

Abstract

Aesthetics, though based on fixed criteria, may be perceived differently across time and place. This article examines the impact of the components of the aesthetics assessments in urban spaces (pedestrian roads) and the way residents perceive it. First, it studies the theories of aesthetics and the way it has been perceived. Then, through a survey and interviewing different groups of people, assesses the aesthetics impact of case under study. Finally, it concludes that visual aesthetics alone cannot satisfy residents; rather their views should be taken into account.

Keywords: Aesthetics, Residents perception, Hefdah-E-Shahrivar Pedestrian Road.

۱- مقدمه

زیبایی و زیبایی‌شناسی امروزه به یکی از دغدغه‌های اصلی شهر تهران بدل شده‌است. عدم هماهنگی در منظر شهری موجب شده است که شهر نازیبا به نظر برسد. این منظر به علت ساخت و سازهای زیاد همه روزه در حال تغییر است. ساختمان‌های جدید نه تنها مشکلات ساختمان‌های قدیمی را حل نکرده است و به یکسان‌سازی منظر کمک نمی‌کند؛ بلکه به علت سرعت زیاد ساخت و ساز، خاطره جمعی را نیز از بین می‌برند. در این میان به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از این امر پروژه‌هایی با اهداف ملی، نظیر "طرح ساماندهی و ارتقاء کیفیت میدان امام حسین(ع)- محور ۱۷ شهریور- میدان شهدا" با هدف بهبود سیما و منظر شهری و ارتقاء کیفیت محیط شهری اجرا شده‌است که با وجود صرف هزینه‌های هنگفت نتوانسته است به این مهم دست یابد. از آنجا که منظر شهری در تعامل نزدیکی با زندگی روزمره ساکنان است و زیبایی آن می‌تواند نقش اساسی را در زندگی ساکنان داشته باشد، در این پژوهش، ابتدا با بررسی متون تخصصی، معیارهای زیبایی‌شناسی استخراج شده‌است. از آنجا که این معیارها بسته به فرهنگ و مکان‌ها متفاوت است، در ادامه از طریق مطالعات میدانی و مصاحبه با استفاده کنندگان از فضا، کیفیت زیبایی‌شناسی در پیاده‌راه ۱۷ شهریور مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۲- مبانی نظری

یک طراحی خوب همواره هدف طراحان شهری بوده است. در این میان سوآلی که پیش می‌آید این است که آیا وظیفه آن‌ها ایجاد یک اثر هنری است؟ و یا آن‌ها نقش اجتماعی پر رنگ‌تری دارند؟ (تامسون، ۲۰۰۲). در تاریخ طراحی معیارهای متنوعی برای ارزیابی طرح‌ها وجود داشته است. گروهی عنصر طراحی شده را محور بحث قرار داده و به بررسی آن می‌پردازند. در حالی که گروهی دیگر بر بیننده و درک وی از منظر متمرکز می‌شوند (تویت، ۲۰۰۶). به بیانی دیگر زیبایی‌شناسی را به دو دسته عینی و ذهنی تقسیم می‌کنند.

زیبایی‌شناسی فرمال

ناسار (۱۹۹۴) در مقاله خود، معیارهای زیبایی‌شناسی را به دو دسته فرمال و سمبولیک تقسیم می‌نماید. وی معیارهای فرمال را شامل شکل، تناسب، ریتم، مقیاس، پیچیدگی، رنگ، روشنایی، سایه، نظم، سلسله مراتب، ارتباط فضایی، عدم تجانس، ابهام، غافل‌گیری و تازگی می‌داند. می‌توان وحدت، استحکام بصری، تعادل، ارتباط، تقارن، تباین، تقابل، ریتم و هماهنگی را نیز به‌موارد فوق افزود (توسلی ۱۳۷۲). لوید رایت معتقد است تشکیل طرحواره یکی از مهم‌ترین شرایط اولیه برای ادراک زیبایی است (گروتز، ۱۳۸۶). حتی دیوید بیرکوهوف فرمولی ریاضی برای اندازه‌گیری زیبایی ارائه می‌دهد و متغیرهای آن را نظم و پیچیدگی معرفی می‌کند (گروتز، ۱۳۸۶). به بیانی این شاخص‌های کیفی را کمیت می‌بخشد.

امروزه میدان‌های شهری بی انگیزه و کسالت‌آور شده‌اند و جنبه‌های هنری از آن‌ها رخ بسته، زیرا شهرسازی مدرن از جنبه‌های هنری عاری شده است (سیت، ۱۳۸۵). به همین دلیل لازم است به این معیارهای فرمال توجهی دوباره نماییم. انسجام و یکپارچگی را به فضاهای شهری بازگردانیم و تجربه شهر را به تجربه‌ای هماهنگ بدل کنیم (بیکن، ۱۳۷۶).

رنگ نیز در روان‌شناسی محیط می‌تواند بسیار مؤثر باشد. معیارهای زیبایی در رنگ‌ها بسته به افراد و جوامع متفاوت است. البته لازم است که در تمامی موارد هارمونی میان رنگ‌ها حفظ شود. به همین دلیل است که شهرها به طرح جامع رنگ نیازمندند، زیرا استفاده از رنگ‌های متنوع می‌تواند حتی موجب آلودگی بصری و در نتیجه نازیبایی فضاهای شهری شود. این درحالی است که استفاده درست از رنگ می‌تواند به خلق حس مکان منتج شود (محمودی، ۱۳۹۰).

زیبایی‌شناسی سمبولیک

عوامل ذهنی همیشه فراتر از جنبه‌های عینی قرار می‌گیرند، زیرا به مخاطب طراحی، یعنی انسان باز می‌گردند. به همین دلیل است که نمی‌توان آن‌ها را یکسان فرض کرد و از شخصی به شخصی دیگر بسیار

را یادآوری می‌کند و واکنش‌های احساسی را به وجود می‌آورد (کرمونا، ۱۳۹۱). تمامی این موارد، فضاها را به مکان‌ها و محیط‌های ناآشنا را به مکان‌های با هویت تبدیل می‌نماید. زیبایی‌شناسی در رده‌های بالایی سلسله مراتب نیازهای مازلو قرار می‌گیرد و در صورتی که نیازهای قبلی تأمین نشده باشد، زیبایی ادراک نمی‌شود. بنابراین لازم است به نیازهای جسمانی ایمنی، حرمت، تعلق، خودشکوفایی و درک پاسخ‌گفته شود تا زیبایی محیط درک شود (پاکزاد، ۱۳۸۵). به همین دلیل است که تامسون (۲۰۰۰) در کتاب خود علاوه بر اشاره به معیارهای کلاسیک و فرمال، طبیعت-گرایی، معیارهای سمبولیک و توجه به ارتقاء زیبایی، لازم می‌داند که به عملکرد، مسائل بهداشتی و بیولوژیکی نیز اشاره نماید. زیبایی عکس یک فضا در کارت پستال کافی نیست، لازم است راه رفتن در فضا نیز لذت بخش باشد (تامسون ۲۰۰۰).

وقتی سخن از زیبایی به میان می‌آید، این سؤال مطرح می‌شود که استفاده از زیبایی به منظور افزایش حضورپذیری در فضاست و یا ایجاد یک اثر هنری مد نظر است (تامسون، ۲۰۰۲). طراحی فضا به عنوان یک اثر هنری و به دور از روح مکان، می‌تواند فضاهای شهری را خالی از مردم نماید. زیرا موفقیت یک فضای شهری به تعداد استفاده‌کنندگان از فضا بستگی دارد. طراح لازم است به نیازهای استفاده‌کنندگان از فضا پاسخ دهد (تامسون، ۲۰۰۲). زیرا فضاهای عمومی مانند تابلو نقاشی نیستند که در موزه نگهداری شود. بلکه لازم است نمودی از هنر کاربردی باشند. لزوم اجتناب از طراحی از دید پرنده و یا طراحی‌های دو بعدی می‌تواند کمک کننده باشد. طراح هر قدر بیشتر بتواند از دریچه ذهنی و احساسات مشارکت‌کننده نگاه کند، طرح او به هدف اولیه‌اش نزدیک‌تر می‌شود (بیکن، ۱۳۷۶). در غیر این صورت، شاهد بروز مشکلات اجتماعی در فضاها خواهیم بود. پس لازم است در طراحی محیط، علاقه مردم را در نظر گرفت. حتی می‌توان در طراحی نیز از مشارکت آن‌ها استفاده نمود، زیرا ایجاد تأثیر فزاینده در فضا که موجب ایجاد پیوندهای گوناگون شهروندان با نقاط مختلف شهر شود در آنان

متفاوتند (گروت ۱۳۸۶). زیبایی‌شناسی سمبولیک بسته به مکان و فرهنگ، معانی و نمودهای متفاوتی می‌یابد (ناسار، ۱۹۹۴). زیرا افراد از ساختارهایی که مشاهده می‌نمایند تصویری ذهنی تهیه می‌کنند. این تصویر ذهنی در هنگام مشاهده ساختارهای جدید معیار عمل قرار می‌گیرد (ناسار، ۱۹۹۴). به همین دلیل است که آجر، کاشی‌های فیروزه‌ای و یا حتی قوس‌های جناقی برای ایرانی‌ها معنایی متفاوت دارد. این مدل فرهنگی همواره به گذشته‌های دور و حس نوستالوژی باز نمی‌گردد، زیرا مد و تجمل‌گرایی نیز از دیگر مواردی است که بر معیارهای زیبایی‌شناسی مؤثر است (ناسار، ۱۹۹۴). البته امروزه ایده‌ها و سلیقه‌های مختلف در ملتها با هم در آمیخته‌اند و باید دید کدام یک از آثار گذشته با شرایط نوین تطبیق دارد (سپته، ۱۳۸۵). به همین دلیل است که الگوهای غربی در طراحی امروز در ایران مورد استقبال قرار می‌گیرد و حتی در مواردی به معیار اصلی طراحی بدل می‌شود. به بیانی هر نسل باید نمادهای قدیمی را که از نسل قبل به او رسیده است مجدداً تعریف کند. باید مفاهیم قدیمی را با عبارات عصر خود دوباره تبیین نماید (بیکن، ۱۳۷۶) تا الگوی نسل خود را استخراج کند.

علاوه بر موارد اشاره شده می‌توان به عوامل فیزیکی و جو محیط نیز اشاره نمود (مرتضوی، ۱۳۶۷). برای مثال آسایش اقلیمی می‌تواند در ادراک ما از زیبایی تأثیر بگذارد. کیفیت هوا، محیطی را زیباتر از آنچه هست نشان دهد و یا به علت جو نامناسب حاکم بر فضا و کمبود امنیت محیطی نازیبا به نظر برسد. محیط تأثیر مهمی در به فعل در آمدن توان‌های بالقوه انسان دارد. محیط می‌تواند نهی‌کننده و یا تسهیل‌کننده باشد (بیکن، ۱۳۷۶). لازم است در طراحی محیط به آموزش، بهبود روابط اجتماعی و بهبود کیفیت‌های محیطی نیز توجه شود. گرچه زیبایی‌شناسی، جنبه‌های بصری پررنگ‌تری را داراست، ولی تجربه فضاهای شهری، تمامی حواس را دربر می‌گیرد و در بعضی حالات، حس شنوایی، بویایی و لامسه می‌تواند برتر از حس بینایی عمل کند (کرمونا، ۱۳۹۱ و بیکن، ۱۳۷۶). کالن معتقد است منظر شهری خاطرات را نیز بر می‌انگیزد، تجارب

احساس تعلق به شهر ایجاد می‌کند (بیکن، ۱۳۷۶). این امر موجب می‌شود که افراد از فضاها نگهداری کنند و ندالیزم کاهش یابد.

زیبایی طبیعت

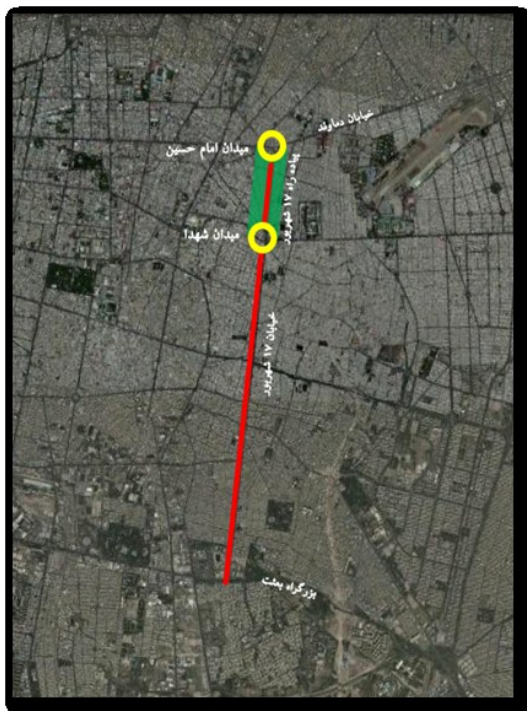
افلاطون به نقل از گروتز، معیارهای زیبایی را از سوئی زیبایی طبیعت و موجودات زنده و از سوئی دیگر زیبایی هندسی می‌داند (گروتز، ۱۳۸۶). به همین دلیل است که مکهارگ به طراحی با طبیعت اشاره می‌نماید (مکهارگ ۱۹۶۹). کارلسون (۲۰۰۰) معتقد به گونه‌های متفاوتی از زیبایی‌شناسی شامل زیبایی طبیعت، منظر شهری و طراحی شهری، معماری و هنر است. بل (۲۰۰۴) نیز زیبایی‌شناسی را در سه شاخه فلسفه، هنر و طبیعت قرار می‌دهد. تامسون (۲۰۰۲) حد اعلای طراحی را امتزاج‌اکولوژی، جامعه و عناصر لذت بخش می‌داند. تمامی این موارد نشان از اهمیت نقش طبیعت در زیبایی‌شناسی است. این زیبایی فارغ از فرهنگ و ویژگی‌های فردی است و در تمامی افراد در سطوح

متفاوت وجود دارد. نمود این امر را می‌توان در نقاشی یافت، زیرا نقاشان همواره تلاش می‌کردند تا طبیعت را حتی در بوم‌های نقاشی خود نمایش دهند (کارلسون، ۲۰۰۰). ناسار (۱۹۹۴) معتقد است فضاهای مناسب برای استراحت نیاز به عناصر طبیعی، نظم دهنده و المان‌های آشنا دارد. البته دستیابی به زیبایی طبیعی نیز تنها به قراردادی عناصر طبیعی در فضا محدود نمی‌شود. کارلسون (۲۰۰۰) معتقد است بدون حضور طراحان نمی‌توان به زیبایی طبیعی دست یافت. در این زمینه محوطه‌سازی، نقشی حیاتی در اتصال اجزا به محیط و به یکدیگر دارد. این عناصر می‌توانند حس محصوریت، مقیاس و پیوستگی را در خیابان به وجود آورند (کرمونا، ۱۳۹۱) و تنها به پوشش گیاهی محدود نمی‌شوند و حتی می‌توان نمود آن‌ها را در نگاه به کوه، حضور آب و یا صدای پرندگان یافت. مانند تمامی فضاهای طراحی شده، باید به نگهداری نیز توجه نمود، زیرا طبیعت فی‌نفسه در حال تغییر است و لازم است نظم به آن دیکته شود تا زیبا به نظر آید.

جدول ۱- دسته‌بندی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی براساس نظریه پرداز. منبع: نگارندگان.

نظریه پرداز	مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی
بل	ترکیب عناصر، وضعیت قرارگیری، تعداد، جهت، اندازه، شکل، فاصله، بافت، تراکم، رنگ، زمان، نور، نیروهای بصری، ثقل بصری، نظم‌دهی، نشانه‌های فضایی، سازمان‌دهی، ایجاد تعادل میان وحدت و تنوع، روح مکان، استفاده از الگوی مشخص، هارمونی، توجه به برهم کنش متقابل فضا و نشانه‌ها، مجاورت، محصوریت، تداوم، تشابه، ریتم، مقیاس، تناسب، تقارن
ناسار	شکل، تناسب، ریتم، مقیاس، پیچیدگی، رنگ، روشنایی، سایه، نظم، سلسله مراتب، ارتباط فضایی، عدم تجانس، ابهام، غافل‌گیری و تازگی، اتصال، وضوح، خوانایی، محصوریت، وسعت، رمز آلودی، غنای بصری، تزیینات، تنوع، وحدت، نظم، وضوح، سازگاری، افزایش عناصر طبیعی، استفاده از روش‌های بومی، عناصر تاریخی و آشنا، کاهش عناصر آزاردهنده مصنوعی
توسلی	وحدت، استحکام بصری، تعادل، ارتباط و مجاورت، تقارن، تباین، تقابل، ریتم و هماهنگی، ارتباط میان توده و فضا، نظم، یگانگی، ترتیب و ارتباط، مقیاس و سطح دید آسمان
مرتضوی	عوامل فیزیکی و جو محیط (آسایش اقلیمی، کیفیت هوا)
تامسون	عملکرد، مسائل بهداشتی، بیولوژیکی، امتزاج اکولوژی، جامعه و عناصر لذت بخش
محمودی	استفاده صحیح از رنگ
تویت	نگهداری و حفظ حس انتظام، ارتباط و ایجاد هارمونی، تناسب، وحدت، ایجاد کل واحد و هماهنگی با عملکرد، دگرگونی در عین وجود پیچیدگی و نفوذ، یگانگی در عین درک روح مکان و وضوح، پیچیدگی در عین وجود الگوهای فضایی، غنا و تنوع، توجه به پیوستگی و غنای تاریخی، توجه به مقیاس بصری، محصوریت، وسعت و وجود عناصر طبیعی، تنوع اکولوژیکی، سلامت گیاهی، تغییرات فصلی، تغییرات آب و هوایی

آب‌نما در میان، دو پیاده‌رو با مجموع عرض ۷/۵ متر یک باغچه سراسری در غرب محور و یک مسیر سنگ‌فرش به عرض ۱۴ متر در میان، تشکیل می‌شود. در این پروژه محل‌هایی برای استقرار آثار معرف بخشی از تاریخ (تندیس، پرده، تابلو، نشانه و ...) از قیام حسینی تا انقلاب اسلامی و نیز سقاخانه‌ها و نقاط استراحت و نظاره شهروندان، پیش‌بینی شده‌است. در این پروژه تغییرات نظام حرکت، همراه با دگرگونی کالبدی فضایی و همچنین تحول کارکردی و تغییر فعالیت‌ها در نظر گرفته شده‌بود (خلاصه گزارش سازمان زیبا سازی تهران). متأسفانه تحول کارکردی و فعالیتی پروژه با وجود اهمیت شایان ذکر آن و با وجود مشوق‌های ترویج فعالیت‌های تجاری-خدماتی، نمایشگاهی-آیینی و فرهنگی هنری به عنوان اهداف اصلی طرح، هنوز تحقق نیافته‌است.

تصویر ۱- عکس هوایی خیابان ۱۷ شهریور (بخش مشخص شده به رنگ سبز محدوده پیاده‌راه را نشان می‌دهد) منبع: Google Earth

از اهداف اولیه این طرح در مقیاس معماری و محوطه سازی، می‌توان به آرایش سیما و منظر شهری، پیدایش فضاهای متوالی شهری، تبدیل آن به مکانی برای حضور

با وجود تمامی این دسته بندی‌ها زیبایی به طور قطع ممکن نمی‌شود، مگر آن که تمامی این موارد در نظر گرفته شود. به عنوان مثال توییت (۲۰۰۶) معیارهای زیبایی را در نگهداری و حفظ حس انتظام، دگرگونی در عین وجود پیچیدگی و نفوذ، یگانگی در عین درک روح مکان، پیچیدگی در عین وجود الگوهای فضایی، توجه به پیوستگی تاریخی، توجه به مقیاس بصری و وجود عناصر طبیعی در توجه به عناصر متغیر، می‌داند.

به بیانی دیگر یک فضا لازم است معیارهای زیبایی را دارا باشد (عناصر لذت بخش تامسون)، به روح مکان، ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی و وجوه ذهنی زیبایی توجه نماید (تامسون این موارد را در دسته جامعه خود می‌گنجاند). در آخر از طبیعت (اکولوژی‌تامسون) و عناصر آن در طراحی استفاده نماید، تا بتوان آن را زیبا دانست.

مطالعه موردی

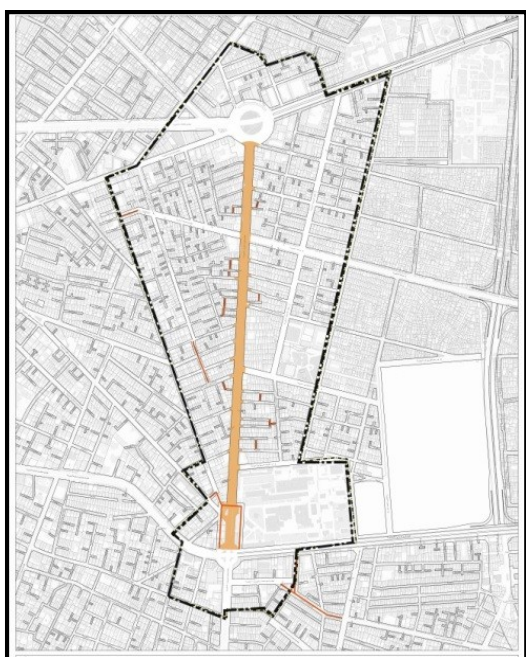
خیابان شمالی- جنوبی ۱۷ شهریور واقع در مرز مناطق ۱۲، ۱۳ و ۱۴ تهران، در امتداد ضلع شرقی باروی ناصری قرار دارد و یکی از محورهای اصلی این شهر به شمار می‌آید. این معبر به مثابه شریان حیاتی شهر نقش مهمی در سازمان فضایی طرح جامع تهران دارد (خلاصه گزارش سازمان زیباسازی تهران).

این خیابان که به طول تقریبی ۶/۳ کیلومتر از میدان امام حسین(ع) تا بزرگراه بعثت امتداد دارد، قبل از اجرای پروژه پیاده‌راه‌سازی، خیابانی سواره به عرض ۳۰ متر بود که بخش سواره‌رو آن به عرض ۲۰ متر جولانگاه اتوبوس‌های برقی و خودروهای شخصی و تاکسی بود. در حال حاضر با حذف تردد سواره در بخشی از این محور (حد فاصل میدان امام حسین(ع) و میدان شهدا به طول ۱۲۵۰ متر)، این خیابان در پروژه ای با عنوان «طرح ساماندهی و ارتقاء کیفیت میدان امام حسین(ع)- محور ۱۷ شهریور- میدان شهدا» به پیاده‌راه تبدیل شده است. (خلاصه گزارش سازمان زیبا سازی تهران).

در حال حاضر، بعد از اجرای پروژه این پیاده‌راه از دو پیاده رو در دو سمت مسیر (هر یک به عرض ۳ متر)، یک باغ راه متشکل از دو نوار سبز در دو طرف، یک

شوندگان توجه شده است. در بخش تحلیل اطلاعات با استفاده از روش همبستگی، روابط بین «ادراک زیبایی» و «محل سکونت افراد» با این هدف که آیا تفاوتی در ادراک زیبایی میان افراد ساکن و غیر ساکن وجود دارد یا خیر؟ مورد مطالعه قرار گرفت. در تحلیل نتایج مصاحبه، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است.

تصویر ۲- نقشه پروژه پیاده راه سازی خیابان ۱۷ شهر یور. منبع: طرح ساماندهی و ارتقای کیفیت محور ۱۷ شهر یور

۳- یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در مبانی نظری اشاره شد، زیبایی‌شناسی از دید ناسار به دو دسته فرمال و نمادین تقسیم می‌شود (ناسار ۱۹۹۴). بدین معنا که سنجش زیبایی به ویژگی‌های منظر و نحوه درک ناظر از منظر بستگی دارد.

نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها در بسیاری از موارد متضاد بوده است، زیرا گروهی فضا را زیبا و گروهی دیگر آن را نازیبا می‌دانستند. این موضوع ناشی از وجود تفاوت در معیارهای زیبایی‌شناسی این دو دسته از مصاحبه‌شوندگان نیست، بلکه مبین تفاوت در نوع نیازها و انتظارات گروه‌های مختلف استفاده‌کنندگان

جمعی شهروندان و ترویج زندگی فرهنگی - اجتماعی و در ایام خاص امکان گردهمایی‌ها و برگزاری مراسم مذهبی آیینی، اشاره کرد (خلاصه گزارش سازمان زیبا سازی تهران). البته لازم به ذکر است که تنها تعدادی از این اهداف محقق شده است.

با توجه به الزامات اولیه تحقق پیاده‌راه، توجیه‌پذیری حرکتی و فعالیتی با در نظر گرفتن مشاهدات میدانی، تحقق بسیاری از اهداف پروژه با توجه به زمینه موجود در خیابان تحقق پذیر نیست. پیاده‌راه فاقد کاربری‌های جاذب پیاده است، کارایی نامناسب مسیرهای جایگزین سواره موجب نارضایتی ساکنان شده است و این امر دیگر مزیت‌های پروژه را نیز زیر سؤال برده است.

۲- روش تحقیق

در این تحقیق از روش تحلیلی و توصیفی جهت سنجش مؤلفه‌های زیبایی استفاده شده است، تا با بررسی پروژه پیاده‌راه ۱۷ شهریور، نکات مثبت و منفی این پروژه از نظر زیبایی‌شناسی مورد بررسی قرار گیرد. جهت دستیابی به معیارهای زیبایی‌شناسی از دید استفاده‌کنندگان از فضا، روش‌هایی از قبیل مطالعات میدانی، مشاهده حضوری و مصاحبه با استفاده‌کنندگان به کار گرفته شد. در تدوین سوالات مصاحبه معیارهای به دست آمده از مطالعات نظری مورد توجه قرار گرفت. همچنین با توجه به شهودی و ذهنی بودن موضوع تحقیق، به پرسش‌شوندگان این فرصت داده شد تا انتظارات خود را به راحتی بیان کنند. سوالات مصاحبه شامل موارد ذیل است:

۱. آیا از تغییرات اعمال شده در این خیابان راضی هستید؟ (تبدیل شدن به پیاده‌راه).
  ۲. آیا این فضا را دوست دارید؟ آیا آن را زیبا می‌دانید؟
  ۳. به نظر شما چه ویژگی‌هایی این فضا را زیبا یا نازیبا جلوه می‌دهد؟
- تمامی مصاحبه‌ها در پیاده‌راه ۱۷ شهریور صورت گرفت. نمونه‌گیری به صورت تصادفی و حجم نمونه مورد بررسی ۷۰ نفر بود. در انتخاب حجم نمونه به تنوع سنی و جنسی، نیز ساکن یا غیرساکن بودن پرسش-

گذشته حجم زیادی از ترافیک عبوری را به خود اختصاص می‌داده‌است. حضور ون‌ها در طول مسیر نیز بر این نیاز صحنه می‌گذارد. این در حالی است که در حال حاضر طولانی بودن مسیر و لزوم پیاده‌روی موجب عدم آسایش افراد مسن و کودکان شده‌است. مسدود کردن خیابان‌های مجاور پیاده‌راه، کاهش نفوذپذیری بافت اطراف و طولانی شدن مسیرهای جایگزین، امدادسانی را در مواقع اضطراری با مشکل مواجه کرده‌است و از دیگر موارد نارضایتی ساکنان از این طرح است. متفاوت با نظر دسته اول، گروهی دیگر از مصاحبه‌شوندگان این پیاده‌راه را مکانی زیبا می‌دانستند.

این گروه وجود فضای سبز، آب نما، امکان پیاده‌روی و مکث در فضا، کاهش آلودگی صوتی و آلودگی هوا ناشی از حذف عبور خودرو را علل زیبایی فضا می‌دانستند. آن‌ها زیبایی طبیعی را مقدم بر زیبایی فرمال می‌دانستند، زیرا کمبود آب و فضای سبز را به عنوان یکی از نقاط منفی میدان امام حسین (ع) معرفی می‌کردند. در تحلیل نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا، مؤلفه‌ها و معیارهایی که مردم در صحبت‌های خود به آن اشاره داشتند استخراج شده و مورد ارزیابی قرار گرفته است.

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر حس زیبایی‌شناختی؛ استخراج شده از پاسخ‌های استفاده‌کنندگان از فضا در جدول ۲ آمده‌است. از موارد دیگری که در مصاحبه‌ها به آن اشاره شد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نگهداری و اجرا

با توجه به طولانی شدن مدت اجرا و ایجاد مشکلات برای ساکنان، آنها از وضعیت نگهداری و مدیریت پیاده‌راه ناراضی بودند و در مصاحبه‌ها به این موضوع اشاره داشتند.

- حضور ون‌های تاکسی‌رانی در پیاده‌راه

- حضور کاربری‌های ناسازگار با ماهیت پیاده‌راه

در سنجش زیبایی فرمال، زیبایی منظر مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این سنجش معیارهایی نظیر تعادل، تقارن، وحدت، تنوع و مد نظر است. بیکن (۱۳۷۶) مهم‌ترین عنصر راهمانگی میان فضاها در شهر

نظیر افراد ساکن و غیر ساکن است. به عبارت دیگر بین «ادارک فضا» به عنوان متغیر مستقل و «ساکن یا ساکن نبودن» به عنوان متغیر وابسته همبستگی وجود دارد. بنابراین در تحلیل احساس زیبایی‌شناسانه مردم نسبت به فضا، از روش همبستگی بهره گرفته شد. با توجه به هرم نیازهای مازلو، ادراک زیبایی در رده‌های بالایی هرم قرار گرفته‌است، بنابراین ادراک و احساس آن مستلزم تأمین نیازهای رده‌های پیشین است (پاکزاد، ۱۳۸۵).

اولین رده در هرم نیازهای مازلو به معیشت اختصاص یافته است. با توجه به این هرم احساس امنیت از نیازهای اولیه انسان محسوب می‌شود و تأمین آن شرط لازم برای دستیابی به ادراک زیبایی است و در نتیجه نگرانی از تأمین معیشت مانع از درک زیبایی می‌شود. با کم‌رنگ شدن حضور پیاده و حذف سواره، کاربری‌های تجاری موجود (غالباً نمایشگاه خودرو و کاربری‌های وابسته) به علت ماهیت ناسازگارشان، دچار رکود شده و نارضایتی کاسبان از تغییرات ایجاد شده در خیابان را به همراه داشته است. نمود این امر را می‌توان در پیاده‌راه ۱۷ شهریور مشاهده کرد. با توجه به موارد اشاره شده در معرفی محدوده مورد مطالعه، فضا فاقد کاربری‌های فعال و جاذب پیاده به ویژه در شب است. با تعطیلی بسیاری از واحدهای تجاری به علت ناسازگاری با کاراکتر پیاده‌راه و تعطیلی دیگر واحدها در ساعات اولیه شب، ناامنی در فضا تشدید می‌شود. حتی این فضا در طول روز نیز مخاطب لازم را ندارد تا امنیت گذشته این خیابان را باز گرداند. همچنین ساکنان با خیابان شلوغ و رفت و آمدهای گذشته آن خو گرفته بودند و از بین رفتن این شلوغی موجب شده است که این فضا را به قبرستان تشبیه کنند و آن را فاقد امنیت بدانند. تضاد میان کاراکتر گذشته (خیابانی پر رفت و آمد) و حال (پیاده‌راهی خلوت) موجب ایجاد بحران هویت برای ساکنان شده است. طولانی شدن زمان اجرای پروژه و عدم وجود مدیریت یکپارچه نیز موجبات نارضایتی ساکنان را به همراه داشته است.

پیاده‌راه نقش مهمی در اتصال دو گره مهم شهری، میدان امام حسین (ع) و شهدا دارد. به همین دلیل در

جدول ۲- مؤلفه‌های تاثیرگذار بر حس زیبایی‌شناختی فضا از دید مردم . منبع: مصاحبه با مردم

مؤلفه‌ها	نتایج
فضای سبز	مصاحبه‌شوندگان با احساس رضایت نسبت به سبزی‌نگی فضا، به حضور پوشش گیاهی در پیاده‌راه به عنوان نکته‌ای مثبت در پیاده‌راه اشاره می‌کردند.
آلودگی صوتی	با توجه به تبدیل خیابان به پیاده‌راه و حذف خودرو و حذف منبع اصلی آلودگی صوتی، مصاحبه‌شوندگان به ویژه ساکنان از این تغییر احساس رضایت می‌کردند.
آلودگی هوا	با حذف خودرو و حضور بیشتر فضای سبز در مسیر، مردم در مصاحبه‌ها به کاهش آلودگی هوا اشاره می‌کردند.
دسترسی و رفت و آمد	دسترسی و رفت و آمد از مهم‌ترین مسائلی است که ساکنان به عنوان یکی از مشکلات اساسی به آن اشاره داشتند. با مسدود شدن خیابان‌های منتهی به پیاده‌راه و نبود جایگزین مناسبی برای آن، ساکنان در رفت آمد دچار مشکل شده‌اند. این مسأله در مواقع اضطراری و امدادسانی نیز مشکلاتی برای ساکنان ایجاد کرده است.
امنیت	در گذشته با توجه به امکان حضور وسایل نقلیه و رونق کاربری‌های موجود، حضور بیشتر مردم در ساعات طولانی‌تری از شبانه روز امنیت بیشتری را در خیابان تأمین می‌کرد، با پیاده‌راه شدن خیابان، رکود کاربری‌های تجاری و از دست دادن طیف قابل توجهی از استفاده‌کنندگان فضا، امنیت به میزان قابل توجهی کاهش پیدا کرده است. ساکنان از نبود احساس امنیت به ویژه در ساعات شب ناراضی بودند و پیاده‌راه شدن محور را عامل اصلی آن می‌دانستند.
خوانایی	خوانایی از مواردی بود که مردم به طور غیرمستقیم در مصاحبه‌ها به کاهش و یا نبود آن اشاره داشتند.
آسایش	با توجه به جانمایی مبلمان (شامل نیمکت‌ها و...) در طول مسیر و امکان مکث و استراحت، مردم از حضور در پیاده‌راه احساس آسایش می‌کردند.
وضعیت اقتصادی	کسبه از ناراضی‌ترین طیف از مصاحبه‌شوندگان در رابطه با تبدیل خیابان به پیاده‌راهند. نمایشگاه‌های اتومبیل که کاربری غالب در پیاده‌راه است با ماهیت پیاده‌راه سازگاری ندارند و از این رو حجم قابل توجهی از مشتریان خود را از دست داده‌اند. همان‌طور که اشاره شد تأمین نیازهای معیشتی در پایین‌ترین رده هرم نیازهای مازلو قرار دارد، بنابراین در صورت عدم تأمین آن، احساس زیبایی‌شناسانه نیز ممکن نخواهد بود.
حضور آب و آب‌نما	با وجود تکمیل نشدن آب‌نمای خطی موجود در پیاده‌راه، مردم از حضور آب در مسیر اظهار رضایت می‌کردند. سالمندان ساکن در محدوده مورد مطالعه که پیاده‌راه را به عنوان فرصتی مناسب برای پیاده‌روی می‌دانستند، وجود آب را به عنوان عامل سرزندگی معرفی می‌کردند.

جای سکون در فضا غالب باشد. عدم وجود سکنس‌های متنوع در طول مسیر نیز مزید بر علت شده است که این مسیر طولانی و کسل‌کننده به نظر آید و فاقد ویژگی تنوع باشد. از دیگر عناصر وحدت بخش در عدم هماهنگی در ریتم‌های افقی و عمودی، خطوط نما و تعداد طبقات موجب شده است که بدنه خیابان فاقد هرگونه معیار زیبایی‌شناسانه باشد.

می‌داند. در پیاده‌راه ۱۷ شه‌ریور آب‌نمای خطی عنصر وحدت‌بخش به پیاده‌راه است. ولی یکنواختی و عدم وجود تنوع در طراحی این آب‌نما و دیگر بخش‌های مسیر موجب ایجاد فضایی فاقد ویژگی‌هایی نظیر تنوع و پیچیدگی شده است. با وجود آن که نقش این مسیر از معبری گذری به پیاده‌راه تغییر یافته است، ولی طراحی خطی موجب شده است که حس حرکت به

تصویر ۳- نمونه‌ای از نمای موجود و پیشنهادی پروژه. منبع: طرح ساماندهی و ارتقای کیفیت محور ۱۷ شه‌ریور

موتور سوارها و حتی استفاده از دوچرخه به علت عدم وجود مسیر تعریف شده موجب می شود این پیاده راه نتواند امنیت افراد پیاده راه، که استفاده کنندگان اصلی آن هستند، تأمین نماید.

تصویر ۵- عدم توجه به آسایش اقلیمی. منبع: نگارندگان

۴- نتیجه گیری

با توجه به آن که هدف اصلی و غایی تمامی پروژه های طراحی شهری ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان است، تأمین نیازها و انتظارات مردم باید رکن اصلی تمام طراحی ها باشد. این در حالی است که در ایران بسیاری از طرح های شهری بدون توجه به سلیقه و نظر مردم تهیه می شوند. عدم بهره مندی از مشارکت مردم موجب می شود طرح ها با صرف هزینه های گزاف نتوانند موجب ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان شوند.

نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که در تهیه «طرح ساماندهی و ارتقاء کیفیت میدان امام حسین (ع) - محور ۱۷ شهریور- میدان شهدا» روش مورد استفاده به منظور بهره گیری از نظر مردم در زمینه اجرای پروژه با مشکلات اساسی مواجه بوده است. زیرا نتایج مصاحبه حاکی از آن است که از مشارکت مردمی استفاده نشده- است. این امر موجب نارضایتی ساکنان و در نتیجه بهبود یافته جلوه نمودن هزینه ها شده است. حتی پروژه هایی که در این سطح و با اهداف ملی طراحی می شوند، نیز در اولین گام باید پاسخ گوی نیازهای ساکنان باشد. در غیر این صورت نمی تواند به حیات خود ادامه دهد.

در پروژه مورد نظر نمای پیشنهادی برای این معبر طراحی شده است که در هنگام نوسازی ساختمان ها اجرا می شود. این بدنه پیشنهادی نیز فاقد بسیاری از معیارهای زیبایی شناسانه نظیر وجود ریتم، تعادل بصری، تعادل و خط آسمان هماهنگ است. بدنه پیاده راه با وجود تأمین حس محصوریت، فاقد خط آسمان هماهنگ است. در طرح پیشنهادی، برای اکثر نماها تغییراتی اساسی پیشنهاد شده است که با توجه به طولانی بودن افق این طرح تحقق این بخش از پروژه مستلزم گذر زمان است. علاوه بر موارد ذکر شده تغییرات اساسی در طول این مسیر می تواند موجب کاهش حس تعلق نیز شود.

تصویر ۴- جانمایی خطی عناصر و عدم امکان

بروز فعالیت های متنوع. منبع: نگارندگان

وجود دید به کوه های شمال تهران و نشانه شاخص میدان امام حسین (ع) دید و منظر زیبایی برای این پیاده راه تأمین کرده است. البته ساخت ساختمان های بلند مرتبه در فازهای آتی پروژه در چهار راه صفا بر این دید و منظر تأثیر می گذارد.

تأمین نشدن آسایش اقلیمی، این پیاده راه را تنها در ساعاتی از روز برای حضور افراد مناسب می نماید. جانمایی خطی محل های مکث فاقد امکان بروز فعالیت های متنوع است و تنها در برخی از ساعات روز آسایش اقلیمی لازم برای حضور در پیاده راه را تأمین می کند. حضور ون ها به منظور جابه جایی ترافیک عبوری، حضور

زمانی که نیازهای اولیه افراد محلی در فضا تأمین نشود، نظرات آن‌ها بر دیگر افراد نیز تأثیر می‌گذارد. عدم رضایت کاسبان محل مسأله ساده‌ای نیست که بتوان به راحتی آن را نادیده گرفت. طولانی شدن زمان اجرای پروژه و عدم وجود مدیریت یکپارچه نیز مزید بر علت شده است که ساکنان نسبت به اجرای چنین پروژه‌هایی بدبین شوند. با توجه به تمامی این موارد در صورتی که زمینه‌های لازم برای طراحی یک پیاده‌راه سرزنده و پویا مانند کاربری‌های جاذب پیاده و در مراحل اولیه پروژه تأمین می‌شود، همچنین در صورتی که جزئیات پروژه به اطلاع عموم می‌رسید، امکان جهت‌دهی به سرمایه‌گذاری‌ها و استفاده از مشارکت و نظارت آتی مردم به طور قطع موفقیت‌هایی را برای پروژه به همراه می‌آورد. لازم به ذکر است که معیارهای زیبایی‌شناسی استفاده

کنندگان از این فضا بسیار ساده‌تر از معیارهای مورد نظر طراحان بوده است. اگر هدف غایی رضایت مردمی است، تأمین آسایش اقلیمی، پوشش گیاهی، استفاده از آب، کاهش آلودگی‌های صوتی و هوا می‌تواند موجب دستیابی به این مهم شود. زیرا معیارهای زیبایی در همه‌جا یکسان نیست و نمی‌توان در همه‌جا از نظر طراحان که بیشتر از پروژه‌های موفق غربی الهام می‌گیرند استفاده نمود. طراحی یکنواخت و فقدان تنوع فضایی در عین توجه به حس حرکت به جای سکون موجب می‌شود که این طرح به معیارهای زیبایی‌شناسی فرمال نیز پاسخگو نباشد. با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهاد می‌شود مشارکت مردمی، از مراحل ابتدایی پروژه نظیر شناخت نیازها و توقعات مردم، تا مراحل اجرا، به عنوان گام‌های اساسی در دستیابی به کیفیت مطلوب فضا مد نظر قرار گیرد.

جدول ۳- ارزیابی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه در عناصر موجود در فضا. منبع: نگارندگان

مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه		عناصر موجود در فضا	
وجود ندارد	وجود دارد		
تنوع، پیچیدگی	وحدت و کلیت واحد، استفاده از عناصر طبیعی، درگیر نمودن حواس انسانی، رنگ، امتداد، ارتباط	آب‌نمای خطی	
عدم هماهنگی با عملکرد (عدم امکان بروز تعاملات اجتماعی و تجمع گروهی)	ارتباط فضایی	مبلمان شهری	
وحدت، خط آسمان هماهنگ، مصالح هماهنگ، ریتم، ارتباط، تناسب و تعادل نیروها، تداوم، مقیاس بصری، غنای بصری، الگوی فضایی، ترکیب، نور و سایه، هماهنگی نیروهای بصری، تزئینات	هماهنگی در تابلو مغازه‌ها	موجود	نما
وحدت، غنای تاریخی، نیروهای بصری، ریتم، ارتباط، غنای بصری، الگوی فضایی مناسب، خط آسمان هماهنگ، غنای بصری، هماهنگی نیروهای بصری، تزئینات نما، ایجاد تعادل میان وحدت و تنوع، استفاده از ویژگی‌های بومی (مصالح و ...)، توجه به پیوستگی و غنای تاریخی، پیچیدگی در عین وجود الگوهای فضایی	تنوع، تناسب و تعادل نیروها، تداوم، تنوع	پیشنهادی	
	توجه به ایجاد تنوع با تغییرات فصلی در انتخاب پوشش گیاهی، تنوع اکولوژیکی، افزایش محصوریت، رنگ	فضای سبز	
محصوریت، محصوریت ورودی، خروجی، آسایش اقلیمی، مقیاس بصری، سلسله مراتب، هماهنگی با عملکرد، تنوع، رمز آلودی، غافلگیری و یک‌مرتبیگی، کنش متقابل فضا و نشانه‌ها، تباین، پیچیدگی، ارتباط میان توده و فضا، پیچیدگی در عین وجود الگوهای فضایی	حفظ دید و منظر مناسب (نظیر دید به کوه و دید به المان‌های شاخص میدان امام حسین(ع))، توجه به ثقل‌های بصری، نشانه‌های فضایی، وضوح، نظم، کاهش عناصر آزار دهنده و مصنوعی	کلیت فضا	

منابع

- باوند، آرکولوگ، مهندسین مشاور. ۱۳۹۱. "طرح ساماندهی و ارتقای کیفیت محور ۱۷ شهریور از میدان امام حسین(ع) تا میدان شهدا". خلاصه گزارش سازمان زیباسازی. تهران، سازمان عمران مناطق شهرداری تهران.
- بیکن، ادموند. ۱۳۸۶. **طراحی شهرها**. ترجمه فرزانه طاهری، تهران، انتشارات شهیدی.
- پاکزاد، جهانشاه. ۱۳۸۸. **مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری**. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی.
- توسلی، محمود. ۱۳۷۲. **قواعد و معیارهای طراحی فضای شهری**. تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- سیته، کامیلو. ۱۳۸۵. **ساخت شهر براساس مبانی هنری**. ترجمه فریدون قریب، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- گروتز، یورگ. ۱۳۸۶. **زیبایی شناسی در معماری**. ترجمه جهانشاه پاکزاد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- متیو کرمونا و همکاران. ۱۳۹۱. **مکان‌های عمومی و فضاهای شهری**. ترجمه فریبا قرایی و همکاران، تهران، دانشگاه هنر تهران.
- محمودی، کوروش و امیر شکیبامنش. ۱۳۹۰. **اصول و مبانی رنگ شناسی در معماری و شهرسازی**، تهران، نشر هله.
- مرتضوی، شهناز. ۱۳۶۷. **روان‌شناسی محیط و کاربرد آن**، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- Bell, Simon. 2005. **Elements of Visual Design in the Landscape**. NY: Spon press.
- Carlson, Allen. 2000. **Aesthetics and The Environment**. London, Routledge.
- Tveit, M. & A. Ode & G. Fry. 2006. **Key concepts in a framework for analysing visual landscape character**. Landscape ResearchP. 255-229.
- Mcharge, Ian. 1969. **Design with nature**. New York: Natural History.
- Nasar, Jack L. 1994. "Urban Design Aesthetics: The Evaluative Qualities of Building Exteriors". **Environment and Behavior**. PP: 401-377.
- Thompson, Ian H. 2000. **Ecology Community and Delight**. London: E & FN, an inprint of Taylor and Frances.
- Thompson, Ian H. 2002. "Ecology, community and delight: a trivalent approach". **Landscape and Urban Planning**. PP: 93-81.

Archive SID